

Vizsgálódások Órimagyarósd nyelvében

1. Anyanyelvünket a legszebben Sárospatak és Debrecen vidékén beszélik, a legcsúnyábban az Őrség községeiben. Ez nem az én megállapításom, de én is tagja voltam annak a 20–25 tagból álló csoportnak, amely a Celldömölk melletti hadifogolytáborban 1945-ben azzal töltötte el az idejét, hogy tagjai bejárták a tábor, s a közel 2000 fogolynak a szokásait, beszédmódját figyelték. Legnagyobb számban az elhurcoltak között az őrségiek voltak — magam is az vagyok —, s az ő megfigyelésük adta a legfőbb ismeretet. Azóta is, ha az Őrségben tartózkodom, figyelem az embereket, elsősorban a volt kortársak beszédét, és keresem azokat a vonásokat, amelyek miatt az említett csoport a legcsúnyábbnak tartotta ezt a nyelvet. Az elmúlt évtizedekben a falu lakossága elég sokat változott. Sok a beköltözött új lakó, s az ő hatásukra a nyelv is változott, de a még meglevő régi lakosság nyelvhasználata pontos képet ad az ötvenes-hatvanas évek Órimagyarósdjának a nyelvéről.

2. Többször is vizsgáltam a nyelvben a magánhangzók és a mássalhangzók használatát, azok egymásra gyakorolt hatását a beszédben, a köznyelvi használattól való eltérésüket. Tekintsük át ezeket, és nézzük meg a falu nyelvét ezek tükrében!

3. A magyar nyelv 14 magánhangzója közül ebben a nyelvben a hosszú *í, ú* és *ü* ismeretlenek, nem használatosak. Viszont él a háromféle *e* hang: a nyílt *e*, a zárt *ě* és a hosszú *é*. Élnek a szokásos diftongusok, ezekben azonban a félhang annyira rövid, hogy alig hallható. Nézzük végig a magánhangzókat! Az *a* és *á* hangpárból az *á* mindig a köznyelvi szabályos ejtés szerint hangzik, még véletlenül sem fordul elő az *é* felé hajló ejtémód, ami a rádióban, a televízióban megszólaló emberek némelyikére nagyon jellemző. Az *a* hang annál változatosabban jelenik meg a nyelvükben. Természetesen a legtöbbször a labiális, zárt formájában hallható: *aratás, szarvasmarha* stb. A hang mélysége azonban eléggé változó. A község nyelvében az embereknek nem *lába, háza, lova, vára* van, hanem *lábo, házo, lovo, váro*. A szó végén a birtokos személyrag szerepében álló *a*-t általában *o*-nak ejtik. Ha a szóban az *a* után *l* és még egy másik mássalhangzó következik, az *a* és az *l* helyett *ó*-t ejtenek: *óma (alma), szóma (szalma), bót (bolt), elótották (eloltották), hód (hold), föld (föld), ződ (zöld)* stb. Ha pedig az *a* után *r* és még egy mássalhangzó következik, akkor az *a + r*-ből rövid *o*

lesz: *soro (sarló), toro (tarló)*. Az *a* helyet az *o* más szavakban is előfordulhat, például *csollán (csallán)*, más esetekben pedig kiesik, a *barázda* helyett *brázdá*-t mondanak. A magánhangzó-harmónia elkerülésére gyakran *e*-t ejtenek az *a* helyett. De így van ez a magánhangzó-illeszkedésben is: *velláve (villával)* és *kalánne (kanállal)* esznek. Van egy gyerekjáték a faluban, amelyben közepén van egy lyuk, tőle 3-4 méterre, egyenlő távolságban állnak a játékosok, akiknek az a feladata, ha elhangzik a buzdító szó: *Lyukra, Varga!*, akkor igyekezniük kell a középső lyukban lévő labdát megszerezni. De a felszólítást ők így mondják: *Likra, Verga!* A faluban minden *Varga* nevű embert *Vergá*-nak szólítanak.

A nyílt *e*, a zárt *ĕ* és az *é* hangok az őrségi nyelvben pontosan olyanok, mint a köznyelvben. A zárt *ĕ*-vel beszélők nyelvében megfigyelhető, hogy a zártságot illetően a zárt *ĕ*-nek több fokozata van. Órimagyarósdon a zárt *ĕ* színe, zártsága teljesen egyenletes. A nyílt *e*-nek is nagy szerepe van, gondoljunk csak arra, hogy a *tehen, szeker, kerek, keves, teker*, sőt a *vereb* szóban is a nyílt *e*-k uralkodnak. A nyílt *e* mégsem tudja átvenni az uralmat, a zárt *ĕ*-t igen sok szóban halljuk: *pélyva, szöglet, mēndégél, énekél, érdekēs* stb. A hosszú *é*-nek talán a legkisebb a szerepe: a *szegény* szó a nyelvhasználatban *szegin*, a *legény* *legin*, a *lepény* *lepin*. Sok szóban az *é* diftongusként jelenik meg az *i*-vel: *kiék, sziep* stb. Ezekben azonban az *i* alig hallható. A nyílt *e* és a zárt *ĕ* elkülönítése és egyenletes használata az őrimagyarósdai nyelvnek jellegzetes sajátossága.

Az *i, í, ü, ű* hangokból — amint már említettem — a hosszúak hiányoznak, a rövideket pedig felváltva használják: *ing* vagy *üing, kifizet* vagy *kifüzet, Szüz Mária* vagy *Sziz Mária*. Ha valaki üzenetet küld, az *megizen* valamit. Az *idő* és az *üdő*, az *üzekedik* és az *izekedik*, az *ünnep* és az *innep* szavak felcserélése is nagyon gyakori. Az *i* szokatlan helyzetekben is megjelenik a beszédben, például a *hosszú* és a *keserű* szavak végén az *ú* és az *ű* helyett *i* áll: *hoszsi, keseri*, sőt gyakran a 3. személyű birtokos személyrag *a*-ja helyett is: *kezi, háti* stb. A hosszú *ú* a szó végén legtöbbször megrövidül: *tanu, bornyu (borjú), varnyu (varjú)*.

Az *o, ó* és *ö, ő* hangpárokból, ha a rövidek után *l* és még egy mássalhangzó következik, akkor hosszan hangzanak, és az *l* kiesik: *főd (föld), hód (hold), zöd (zöld), fótoz (foltoz)* stb. A hosszú alakok főleg a szavak végén jelennek meg, általában ott is csak röviden, vagy az *u* és *ü* váltják őket, sőt sokszor az *i* fordul elő helyettük. Például *toro (tarló), turu (túró), sari (sarjú), soro (sarló)*. Viszonylag kevés szóban található az *ó* és *ő* diftongusos formában: *kigyuo (kígyó), erdüö (erdő)*.

4. A mássalhangzókkal kapcsolatosan felmerülő kérdések különösen érdekesek, mert erősen befolyásolják a szavak és mondatok formáját és értelmét. Másféle típusúak, mint a magánhangzókra vonatkozó kérdések.

Jellemzője volt a falu nyelvének, hogy a szóvégi *h*-t, amely a mindennapi beszédben néma, kiejtették: *cseh, méh, juh, düh* stb. A szó végén álló *ny* helyett gyakran *n*-t ejtenek: *asszon (asszony), leán (leány)*.

Az *s*-sel végződő melléknevek *s* hangzójának időtartama hosszú lesz, ha a szóhoz rag vagy más toldalék járul: *fagyossan, pirossan, érdessebb* stb. A mássalhangzók meghosszabbodása egyéb mássalhangzókra is jellemző, különösen az *l*-re és a *t*-re: *istálló, szálló, nállunk, elvállik, tanító, vakító, szakítás, eggyesek, esső*.

A *j*, az *l* és a *ly* viselkedése a beszédben különösen érdekes. A *j* nemcsak azért fordul elő nagyon sokszor, mert az *ly* helyett azt ejtik, és sok a *j*-t tartalmazó szó és rag, hanem nagyon gyakori azért is, mert két magánhangzó között hézagpótló szerepe van: *fijam, mijért, dijó*, s ezt a *j*-t a beszédükből el nem hagyják, sőt sokszor meg is kettőzik: *tejja*. Az *ly* csak írásban használt jel, a kiejtésben *j* vagy *l* használatos helyette; *juk (lyuk), folosó (folyosó), folik (folyik), kölök (kölyök)* a szavak végén elhagyják: *kasté (kastély), harká (harkály), rosté (rostély), bago (bagoly)*. A szó végén és mássalhangzó előtt az *l* is gyakran elmarad: *má (mál), fő (föl), lekaszá (lekaszál), főnek (fölfelé), eménnek (elmennek), beső (belső), fétem (féltem), sziva (szilva)*.

Néhány rag utolsó mássalhangzója is gyakran elmarad a szavak végén. Különösen jellemző ez a *-hoz, -hez, -höz* és a *-nál, -nél* ragokra: *a barátomho menek; nem menek én férjho; a pénzemhe jutottam; a szomszédná votam*.

5. Befejezésül vessünk egy pillantást a hangtörvényekre! Azt már említettem, hogy a hangrend, a hangrendi illeszkedés nem jellemző e nyelvre: *pejva (polyva), velláve (villával)*. A mássalhangzók törvényszerűségei (a hasonulás, az összeolvadás, az igazodás, a kiesés és a rövidülés) azonban élnek ebben a nyelvben.

6. Kis szógyűjtemény a falu nyelvéből:

<i>barac</i> (barack)	<i>héj</i> (padlásrész a pajtában)	<i>mákhasonogató</i> (stiglic madár)
<i>bihal</i> (bivaly)	<i>hetfe</i> (hétfő)	
<i>buha</i> (bolha)	<i>hik</i> (ökörterelő szó)	<i>menyetasszon</i> (menyét)
<i>cipü</i> (cipő)	<i>hok</i> (ökörterelő)	<i>mihe</i> (méh)
<i>csepörke</i> (csiperke)	<i>hoknehejde</i> (tehénfogathajtó szó)	<i>mihel</i> (műhely)
<i>csimasz</i> (pondró)		<i>monyas</i> (csődör)
<i>dödölle</i> (egyfajta étel)	<i>ides</i> (édes)	<i>mukucs</i> (mókus)
<i>epörgye</i> (eper)	<i>kalán</i> (kanál)	<i>pallás</i> (padlás)
<i>föcske</i> (fecske)	<i>kalbász</i> (kolbász)	<i>piharc</i> (piac)
<i>fölöstök</i> (reggeli)	<i>kaszni</i> (láda)	<i>pittyé</i> (baromfi hívogató)
<i>föménék</i> (felmegyek)	<i>katróc</i> (ketrec)	<i>rébezli</i> (ribizli)
<i>gáborgyán</i> (gébics madár)	<i>kokas</i> (kakas)	<i>réce</i> (kacsa)
<i>galambica</i> (galamb gomba)	<i>kóttés</i> (kelt tészta)	<i>riskása</i> (rizs)
	<i>küiső</i> (külső)	<i>ruca</i> (kacsa)
<i>gerábla</i> (gereblye)	<i>lekukorál</i> (leguggol)	<i>silínga</i> (kosár)
<i>gulló</i> (golyó)	<i>lenyol</i> (lenyúl)	<i>sufni</i> (fáskamra)
<i>győ</i> (gyi!)	<i>mácsik</i> (főtt tészta)	<i>szakadék</i> (földi darázs)

szaros huputa (búbos banka)
szeder (eper)
szekrementum (szakramentum)

szikut (szűk út)
taliga (utánfutó)
téfol (tejföl)
tík (tyúk)
tőfa (tölgyfa)

utkotró (útkaparó)
ümög (ing)
vergánya (vargánya gomba)
véka (szakajtó)

BACHÁT LÁSZLÓ